لایه‌های قابل تامل رمان ماه کامل می‌شود اثر فریبا وفی از منظر سبک‌شناسی انتقادی

دکتر مهری تلخابی[1]
دکتر تورج عقدایی[2]

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۲۸
تاریخ پذیرش: ۹۴/۷/۱۳

چکیده

این مقاله در پی آن است که نشان دهد برای کشف گفتمان مسلط و ایدئولوژی حاکم دریک اثر ادبی، چگونه می‌توان از رهگذر سبک‌شناسی انتقادی به این مهم دست یافت.در این مقاله، نخست بر روی مفهوم سبک تأمل کرده و سپس نقبی بر سبک‌شناسی انتقادی زده‌ایم و از رهگذر آن، لایه‌های رمان «ماه کامل می‌شود» اثر فریبا وفی را مورد بررسی قرار داده‌ایم. این پژوهش به روش لایه‌ای انجام شده است. ابتدا لایه‌ی بیرونی و بافت موقعیتی متن مورد بررسی قرار گرفته است و سپس در لایه‌ی روایی و متنی، مسایلی چون کانون‌سازی، میزان تداوم و جنبه‌های آن و خردلایه‌های واژگانی، نحوی و بلاغی با عنوان مؤلفه‌های سبکی، تجزیه و تحلیل شده است. در پایان مقاله به این نتیجه می‌رسیم که در این رمان، یکی از مولفه‌ی مهم و معنا دار تقابل است؛ از سوی دیگر، ویژگی‌های سبکی متن نظیر تقابل شخصیت‌ها و برجستگی قطب منفی و عدم قطعیت کلام راوی و نیز طنزهای موجود در روایت رمان، نشان‌دهنده‌ی ایدئولوژی پنهان متن است که عبارت است از وجود خلا در زندگی و احساس سردرگمی راوی و درنتیجه بی‌ثباتی هویتی،که این امر منجر به عدم یافتن جایگاه مستقل برای راوی در جامعه، به عنوان یک زن مجرد می‌شود.

واژه‌های کلیدی: سبک‌شناسی انتقادی، ایدئولوژی، قدرت، سبک زنانه، زن

۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خدابنده، mehri.talkhabi@gmail.com
۲- دانشیار زبان وادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

۸۹ ◇◇◇

گفتمان و... توجه کرده است و عناصر زبانی و غیر زبانی را هدف و موضوع مطالعه خود قرار داده است. تئونای. وندایک (۱۳۸۲) و دایان.مکدانل (۱۳۸۰) نیز به ترتیب در کتاب‌های مطالعاتی در تحلیل گفتمان و مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان به پژوهش در این زمینه پرداخته‌اند.

در زبان فارسی پژوهش‌های محدودی در زمینه‌ی سبک‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی انجام شده است که می‌توان از میان آن‌ها به این موارد اشاره کرد: «لایه‌های مورد بررسی در سبک‌شناسی انتقادی داستان کوتاه و رمان »(درپر، ۱۳۹۳)؛«سبک‌شناسی نامه‌های غزالی با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی »(درپر، ۱۳۹۲)؛ «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات» (آقا گل زاده، ۱۳۸۶ : ۱۷– ۲۷) ؛«رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی» (آقا گل زاده، غیاثیان، ۱۳۸۶ : ۳۹ – ۵۴) ؛«گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی» (فاضلی،۱۳۸۳). محمود فتوحی نیز در کتاب سبک‌شناسی، نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها (۱۳۹۰:۲۳۷ – ۳۵۷) لایه‌های سبکی را مورد توجه قرار داده است.

سبک چیست؟

سبک در اصطلاح ادبیات، عبارت است از روش خاص ادراک و بیان افکار به وسیله‌ی ترکیب کلمات و انتخاب الفاظ و طرز تعبیر. « سبک به یک اثر ادبی وجهه‌ی خاص خود را از لحاظ صورت و معنی القا می‌کند و آن نیز به نوبه‌ی خویش وابسته به طرز تفکر گوینده یا نویسنده درباره‌ی حقیقت است. بنابراین سبک در معنی عام خود عبارت است از تحقق ادبی یک نوع ادراک در جهان که خصایص اصلی محصول خویش (اثر منظوم یا منثور) را مشخص می‌سازد. » (بهار،۱۳۷۶ : ۱۸–۱۹)

در حالت کلی «سبک وحدتی است که در آثار کسی به چشم می‌خورد. به عبارت

دیگر،یک روح یا ویژگی یا ویژگی‌های مشترک و متکرر در آثار کسی است ؛ به عبارت دیگر این وحدت منبعث از تکرار عوامل یا مختصاتی است که در آثار کسی هست و توجه خواننده‌ی دقیق و کنجکاو را جلب می‌کند.»(شمیسا،۱۳۹۳ :۱۶)

«سبک حاصل نگاه خاص هنرمند به جهان درون و بیرون است که به طور قطع در شیوهٔ خاصی از بیان تجلّی می‌کند. به عبارت دیگر هر دید ویژه‌ای در زبان ویژه‌ای رخ می‌نماید.»(همان :۱۸)

و اما در تعریف زبانشناسان سبک عبارت است از «شیوه‌ی کاربرد زبان در یک بافت معین به وسیله‌ی شخص معین، برای هدف مشخص. » (فتوحی، ۱۳۹۰ :۳۴)

گروهی نیز برآنند: «انحراف از نرم و ویژگی‌های زبانی وبیانی اثر، آن گاه که حاصل آگاهی و تعهد آفریننده‌ی اثر باشد و بسامد چشمگیری داشته باشد، سبب ایجاد سبک خاصی می‌شود» (شفیعی کدکنی،۱۳۶۷:۳۲)

سبک زنانه:

سبک زنانه توضیح می‌دهد که«نوشته‌های زنان، گفتمانی خاص، نزدیک تر با متن، عواطف و ناشناخته‌ها؛ یعنی، همه‌ی آن چیزهایی که قرار داد اجتماعی سرکوب می‌کند، دارند.» (هام ؛ ۱۳۸۲: ۱۳۶)

در عرصه‌ی نویسندگی، زنان حضور خود را با نوشتن رمان آغاز کردند. سنت رمان نویسی، سنتی زنانه است که حدود ۱۵۰ سال پیش با جین آوستن آغاز شده بود. زنان ((مادران رمان)) نامیده شده‌اند.« بین افزایش تعداد رمان‌ها و کسب وجهه‌ی ادبی حرفه‌ای در زنان، رابطه‌ی متقابلی وجود دارد. از همان آغاز زنان خواه در مقام خواننده و خواه نویسنده، با رمان احساسی پیوند خوردند.» (حسینی، ۱۳۸۴ :۱)

پژوهش سبک بر اساس دیدگاه سبک‌شناسی زنانه، بنیادی ایدئولوژیک دارد که

در واقــع عبارت اســت از خوانش اجتماعی متن و بررســی وضعیت یک ایدئولوژی در ســخن. «پس کار سبک‌شناســی زنانه، عبارت است از بررسی سبک از چشم انداز باورهای و عقاید مربوط به موقعیت اجتماعی و حقوق زن.»(فتوحی،۱۳۹۰:۳۹۵)

زنانه‌نویســی یعنی جنسیتی کردن ادبیات بر اســاس تجربه و نگاه زنانه. این سبک مصرانه می‌خواهد شکل، صدا و محتوای زنانه و متفاوت با مردان بیافریند. زنانه‌نویسی یعنی نوشتن از مسائل، مشکلات و حالات و روحیات خاص زنان به منظور شناساندن شعور و حساسیت‌های جنس زن (همان:۴۰۲)

با این توضیحات، می‌توان بر آن بود که در بررســی سبک‌شناســانه‌ی یک اثر زنانه یکی از کارآمدترین روش‌ها روش سبک‌شناسی انتقادی است.گرایش‌های زبان‌شناسی انتقادی و زبان‌شناســی اجتماعی، به عنوان زیربنای مطالعات سبک‌شناســی انتقادی، با این پیش فرض که زبان بازنمای قواعد عامتر اجتماع اســت، زبان زنان را به شدت از موقعیت فروترشان در جامعه‌ی مرد سالار متاثر می‌داند و اغلب بر تفاوت‌های واژگانی ونحوی زبان زنان ومردان تاکید می‌شود.

سبک‌شناسی انتقادی وتحلیل گفتمان :

«سبک‌شناسی انتقادی یکی از رویکردهای سبک‌شناسی است که با تجزیه و تحلیل ویژگی‌های ســبکی یک متن، چگونگی کاربرد یا شــکل‌گیری مفاهیم اجتماعی زبان را مورد بررســی قرار می‌دهد و از لحاظ مبانی نظری بر زبان‌شناســی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی تکیه دارد و بر این اســاس ســبب پیوند میان رشته‌ای میان بسیاری از رشته‌ها از جمله ادبیات و ادبیات‌شناسی شده است.»(یار محمدی،۱۳۸۲:۶۴-۷۹)

سبک‌شناســی انتقادی رویکردی اســت که نحوه‌ی شــکل‌گیری مفاهیم اجتماعی در زبــان و شــیوه‌های بازنمایی آن‌هــا را تحلیل می‌کند. مفاهیم بنیادی سبک‌شناســی

انتقادی عبارتند از : ((سبک))، ((گفتمان))، ((نظریه‌ی انتقادی))، ((ایدئولوژی)) و ((قدرت)). این رویکرد از زبان‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی متأثر شده است. «زبان‌شناسی انتقادی را راجر فاولر و دیوید برچ زبان شناسان انگلیسی ارائه کردند.» (فتوحی، ۱۳۹۰ : ۱۸۶)

با نگاه به الگوهای فاولر، سیمپسون و جفریز در می‌یابیم که سبک‌شناسی انتقادی سنتزی است از آمیزش سبک‌شناسی زبانی و تحلیل گفتمان انتقادی. «این رویکرد زمینه‌ی خوانش روش‌مند و روشن‌گرانه‌ای برای تحقیقات پیش رفته در سبک‌شناسی آماده می‌کند و زمینه‌هایی برای آموزش و تحلیل نگارش پیش رفته فراهم می‌آورد. مبنای هر دو شاخه‌ی سبک‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی کاربرد روش‌های زبان‌شناسی در تفسیر متون است.» (فتوحی، ۱۳۹۰ : ۱۹۰)

زبان‌شناسی انتقادی تحلیل گفتمان را چنین تعریف می‌کند: «فنون تحلیلی که برای آشکار ساختن الگوهای فهم، باور، ارزش و ساختار مندرج در گفتمان به کار گرفته می‌شود. همچنین تحلیل گفتمان را عرصه‌ای میان رشته‌ای شامل مطالعات گرامری، تحلیل متنی، مطالعات فرهنگی و معناشناختی می‌داند.» یاروسکی وکاپلان هم معتقدند«تحلیل گفتمان عبارت است از فراتر رفتن از صورت‌های قابل رویت زبان و رسیدن به زمینه‌های اجتماعی و کشف رابطه‌ی متقابل میان زبان و فرایندهای اجتماعی.»(فاضلی،۱۳۸۳:۸۴)

در این میان سه مفهوم، ایدئولوژی، گفتمان و قدرت نیاز به توضیح دارند:

ایدئولوژی:

ایدئولوژی در اصل واژه‌ای فرانسوی و به معنای، علم یا مطالعه‌ی ایده‌ها بوده و سپس معنای بین المللی و مهمتری پیدا کرده است.« ایدئولوژی در مقام دلالت

بـــر مجموعـــه‌ای از باورها و رفتارها که با یـــک دیگر ارتباط دارند بـــه کار می‌رود .» (پلاسناتس، ۱۳۷۳ : ۱-۲)

اصطـــلاح ایدئولوژی مورد توجه صاحب نظران تحلیل گفتمان انتقادی اســـت.« از جمله وندایک با اســـتفاده از واژه ((باور)) که از روان شناسی وام گرفته،ایدئولوژی را به طور عام به منزله ((نظام باورها)) تعریف کرده است. »(درپر، ۱۳۹۱ : ۴۶)

«ایدئولوژی در ســـطوح مختلف ســـبک (کلام و نظام‌های آوایی، واژگانی، نحوی و بلاغـــی) نمود می‌یابد. ســـاختارها و رخدادهای کلامی، اساســـاً ماهیتی گفتمانی و ایدئولوژیک دارند و به طور غیر مســـتقیم ســـاختارهای سیاسی و اقتصادی، مناسبات بازار، روابط جنسی، مناسبات دولت و نهادهای اجتماعی مانند آموزش و پرورش و... را در خود جای می‌دهند.» (فرکلاف، ۱۹۸۹ : ۹۶)

گفتمان:

در اصطلاح، عبارت اســـت از گفتار یا نوشـــتاری که دارای ســـاختار و سرشـــت اجتماعی باشـــد. از نظر نورمن فرکلاف «گفتمان عبارت است از زبان به منزله‌ی کنش اجتماعی»(همان :۱۰۳)

پژوهشگران گفتمان شناسی، تلاش می‌کنند تا نوعی ارتباط میان زبان و اجتماع پیدا کنند و نشان دهند که کاربرد زبان به خودی خود یک عمل اجتماعی است. گفتمان‌ها بر حسب زمان، مکان، مخاطبان، طبقه‌ی اجتماعی، تحصیلات و هدف گفتار نیز تغییر می‌کنند. (فتوحی، ۱۳۹۰ : ۳۴۶)

بـــرای گفتمـــان معانی گوناگونی وجود دارد که با توجه بـــه کاربرد آن در حوزه‌های مختلف علمی، می‌توان نقش و کاربرد خاصی برای آن در نظر گرفت. این مفهوم که در تئوری‌های معاصر به یکی از پیچیده ترین و بحث بر انگیزترین مسائل تبدیل شده و به

۹۵ ◇◇◇

داستان‌نویســی علاقه‌مند بود و از ســال ۱۳۶۷ به داستان‌نویســی روی آورده، اوهرگز به دانشــگاه نرفته اســت. وفی در جوانی هر ۲ ماه یک بار از زادگاهش تبریز به تهران مســافرت می‌کرد تا هم کتاب بخرد و هم نوشــته‌های خود را به استادان ادبیات نشان بدهد.

ازدواج و بعد هم بچه‌دار شــدن،روند رمان نویس شدن او را به تأخیر انداخت. او در حالی که در آپارتمان کوچک خود نشســته می‌گوید: ((من با شــوهرم خیلی جر و بحث میکردم چون او رمان نویســی را شغل نمی‌دانست)). وفی زمانی به نویسندگی می‌پردازد که بچه‌هایش به مدرسه می‌روند. گذراندن دوره آموزش در دانشکده پلیس از جمله مواردی است که وفی را در کار نوشتن بسیار به پیش می‌راند .

با قطعیت می‌توان گفت فریبا وفی از معدود نویســندگان زنی اســت که دغدغه‌ی پرداختن به مسائل و مشکلات اجتماعی در خانواده‌ها و اقشار مختلف جامعه بالاخص قشر زنان را دارد.

وفی، علت حضور چشــمگیر زنان در عرصه‌ی داستان‌نویســی را تغییرات عمده در صحنــه‌ی زندگی اجتماعی ایران و حضور فعال آنها در زمینه‌های مختلف، می‌داند و می‌گوید : این حضور که در بیان مســائل زنانه در ابتدا نگاهی دردناک داشت اکنون به بلوغ رســیده و نویسندگان زن امروز در جست و جوی فرمی برتر، با نگاهی جدی به این مقوله می نگرند. وی در ســبک داســتانی‌اش همیشــه سعی کرده است نگاهی منصفانه به مســائل زنان داشــته باشــد و با وجود اینکه تمام راویان داستان‌هایش زن هستند، همواره به دنبال حفظ اعتدال در موضع خودش به عنوان نویسنده بوده و این امر باعث شــده مخاطبانش هر یک قضاوت و برداشــت خود را داشته باشند. موضوع زندگی زنان ایرانی و مشــکلات و مسائل آنها برای خوانندگان غربی نیز بسیار جالب است و این در حالی است که نگاه آنان به ایران، تحت تأثیر رسانه‌ها، اغلب ارتباطی با

واقعیات ایران ندارد و جالب تر اینکه، آن طور که خوانندگان ایتالیایی ((پرنده‌ی من)) اظهار کردند مشـــکلات و مسائل راوی این داستان برای آنان بسیار قابل درک است و تا اندازه زیادی به زندگی آن‌ها شباهت دارد.

(دیداری با فریبا وفی در شهر کتاب مرکزی در سایت (www.bookcty.org/news-751)، آخرین بازنگری : ۹۳/۱۰/۷، ۱۴: ۲۱)

فریـــبـــا وفی در گفت‌وگویـــی تحت عنـــوان ((ادبیات ما پر می‌شـــود از آدم‌های مصنوعی))، در رابطه با زن محوری و کم رنگ شدن حضور مردها در رمان این گونه می‌گوید:

((فکر می‌کنم ما نه تنها مردها را نمی‌شناسیم، خودمان را هم درست نمی‌شناسیم برای همین ادبیاتمان پر می‌شـــود از آدم‌های مصنوعی که شـــباهتی با آدم‌های زنده دور و برمان ندارد. فکر می‌کنم خیلی مهم اســـت که زن‌ها خودشان را بیان کنند.)) (گفت‌وگـــوی فهیمه جعفری با فریبا وفی در ســـایت (www.forum.98ia.com)، آخریـــن بازنگـــری : ۹۳/۱۰/۷، ۰۰: ۲۲)

و در جایی دیگر در رابطه با ارتباط بین کتاب‌ها و تجربه‌های شخصی‌اش این گونه می‌گوید: ((بیشـــتر وقت‌ها از تجربه‌های شـــخصی‌ام نوشـــته‌ام، گاهی آنها از فیلترهای زیادی در درونم گذشته‌اند و گاه از فیلترهای کمتری. گاهی آنقدر با آنها بازی کرده‌ام که روی کاغذ هیچ شـــباهتی به اصلشان نداشـــته‌اند. از تجربیات دیگران هم نوشته‌ام. در حقیقـــت تا زمانی که تجربـــه‌ی دیگران را هم از ان خودم نکرده‌ام نمی‌توانم از آنها بنویســـم. ازطرفی فکر می‌کنم تـــوان درک و جذب تجربیات دیگـــران و تبدیل آن به تجربه‌ی خلاق با مهارت و اســـتادی نویســـنده بی‌ارتباط نیست.)) (گفت و گو فیروزه مهاجری با فریبا وفی بعد از برنده شـــدن رمان رویای تبت در جایزه‌ی گلشـــیری در سایت (www.zanestan.es)، شماره ۱۸، آخرین بازنگری:۹۳/۱۰/۷، ۰۰ : ۲۲)

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

۹۹ ◇◇◇

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

و شـــخصیت‌های رمان از منظر دختری منـــزوی، ناآرام، بلاتکلیف و تا حدودی بدبین روایت می‌شود. صدای چنین دختری را در سراسر روایت رمان می‌شنویم. در واقع آن چه قابل تامل اســـت نوع و کیفیت مشاهده بهاره است. ادراک و ارزیابی او از وقایع و شـــخصیت‌ها ادراکی به صورت انحصاری زنانه است که به دلیل زن بودنش نوع نگاه خاصی را پذیرفتار آمده است.

میزان تداوم کانون‌سازی :

از نظر میزان تداوم کانون‌سازی، در این رمان کانون‌سازی بین راوی و شخصیت‌ها در نوســـان و از نوع متعدد و چندگانه اســـت؛ در این رمان سفر رفتن بهاره و عشق و ازدواج او از دیدگاه‌های مختلف بیان می‌شود.

دیدگاه دوست عزیز:

– «خانوم تو سفر می‌کنی؟»/–«نه زیاد.»/–خواستم توضیح بیشتری بدهم که که پرید وســـط حرفم./–«چگونه انتظار داری چیزی از زندگـــی بفهمی؟»/–مادرم هم چیزی از زندگی نمی‌فهمید. پایش را از خانه بیرون نمی‌گذاشت.(همان:۲۲)

– «سفرکنید. ماجرا بسازید. عاشق شوید.» (همان:۴۰)

– «خانوم تو عاشق شده ای؟»/–تا به آن روزی مردی این سوال را از من نکرده بود. صدایش را یک دفعه نرم کرد،انگار آقای دلسوزی داشت با دخترش حرف می‌زد.– «ولی بهتر است عاشق شوی. لازم است.»(همان:۴۲)

در این شـــاهد مثال‌ها دوســـت عزیز ســـفر وعشـــق را برای تکامل زندگی هر فرد ضـــروری می‌داند و به بهاره می‌گوید برای برطرف کـــردن ضعف زندگی‌اش و یافتن درک درستی از آن لازم است سفر کند و عاشق شود.

دیدگاه فرزانه(دوست بهاره):

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

کانون‌ســاز ثابت سبب آن شده است که داســتان از چشم اندازهای گوناگون روایت شود و روایت ابعادی پیچیده‌تر یابد.

بسامد و دیرش:

در بررسی جنبه ادراکی این رمان، توجه به مؤلفه‌ی سبکی بسامد و دیرش اهمیت بسیاری دارد و نشان دهنده‌ی نارضایتی راوی از سردرگمی و یکنواختی و خلأ موجود در زندگی‌اش اســت و گویا ســفر کردن عاملی برای پر کــردن این خلأ و تغییر دادن حالت یکنواختی و پیدا کردن مسیر اصلی زندگی راوی است و بیشترین بخش رمان به همین امر اختصاص داده شده است و حول این محور و با تأکید سایر شخصیت‌های رمان بر روی این موضوع می‌چرخد.

منطبق بودن دیدگاه راوی بر دیدگاه فرید در مورد سفر :

– «گفت خودش موفق شــده زندگی اش را عوض کند از زندگی‌اش خســته بود دلش می‌خواســت فرار کند از این زندگــی : اما تحمل می‌کرد. چون توی مغزش فرو رفتــه بود که باید برود تو دل مشــکلات و فرار چیزی را حــل نمی‌کند. اما روزی از خودش پرســید چرا فرار بد اســت ؟همه چیز از همین سوال شروع شد می‌دانست از کجا به ذهنش آمده بود. ولی هر چه بود روزهای زیادی مشــغولش کرده بود فهمیده بود فرار کردن بد نیست. یک جور دور زدن مشکل است.وقتی بر می‌گردی چیزهایی جا به جا شده. چیزهایی عوض شده. همان آدم قبلی نیستی. دیگران هم فرق کرده‌اند. بنابراین کل مسأله تغییر کرده است. فرار حتی گاهی اخلاقی تر است.)) (همان: ۴۵)

– «خانــوم تو ســفر می‌کنی؟ /–نه زیــاد /– چطور انتظــار داری چیزی از زندگی بفهمی؟/– مادرم هم چیزی از زندگی نمی‌فهمید. پایش را از خانه بیرون نمی‌گذاشت.» (همان:۲۲)

– «سفرمن شده بود یک اتفاق مهم و بهانه‌ای که همه بعد از مدت‌ها دور هم جمع بشوند من هم شدم ستاره‌ی صحنه. نمی‌گذاشتند مثل قبل تنهایی یک گوشه بنشینم و فقط گوش کنم دلشان می‌خواست احساساتم را بدانند. »(همان: ۵۶)

– «از همان روز رفتار دوست عزیز با من فرق کرد. برایش جالب شده بودم. گاهی می‌دیدم دارد با دقت نگاهم می‌کند. شـــاید هنوز باور نمی‌کرد آنقدر جســـور و مستقل باشم که بروم سفر به آن دوری دنبال سرنوشتم. »(همان: ۵۵)

– ((ندیده بودم دلت بخواهد روزی بروی خارج.آن هم برای همیشه. بعد هم فکر نمی‌کردم کســـی باشـــی که به خاطر پیدا کردن شوهر بلند شوی بروی جایی. مگر این که خیلی کشته مرده‌ی طرف بشوی که نمی‌شوی.)) (همان: ۶۳)

– «بعد هم فکر کردم ســـفر همینش خوب اســـت. اینکه بدانی چه کســـانی به تو نزدیک‌ترند وقتی اینقدر از آنها دوری.» (همان: ۸۲)

بررســـی گستره زمانی اختصاص یافته به خارج کردن بهاره از موقعیت فعلی‌اش و میزان متن اختصاص داده شـــده به آن (دیرش) این امر را به عنوان درونمایه‌ی اصلی در روایت رمان نشـــان می‌دهد که در آن ازدواج تنها راه ایمن ســـعادت نمایان می‌شود راهی که در پایان رمان بر این امر صحه نمی‌گذارد.

ترتیب:

ترتیب در این روایت غیر خطی اســـت و وقایع داســـتان به ترتیب مختصات زمانی و مکانی نیســـت. روایت سیکل واری بر این رمان حاکم است.نام رمان نیز مبین همین نکته اســـت.روایت این رمان با سفر شروع می‌شود و با سفر پایان می‌یابد. قسمت مهم رمان که مخاطب با خواندن کل رمان به آن می‌رسد، در صفحه‌ی اول رمان آمده است.

– «سفر ما را جای تازه نمی‌برد جای قبلی را برایمان تازه می‌کند. همان روز اول که

۱۰۵ ◇◇◇

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

این توصیفات در رابطه با دفتر کار راوی نشـــان می‌دهد که او نســـبت به محیط کارش بدبین اســـت و تاریک اندیشـــی می‌کند و همین امر باعث می‌شود که به گیر افتادن در تار عنکبوت بیاندیشد.

این دید و نگرش خاص را در توصیفات دیگر نیز می‌توان دریافت : «ســـالن شـــبیه اندرونی خانه‌های قدیمی بود. مناســـب نشســـتن و لم دادن بود نه ایستادن و راه رفتن. ســـقفش کوتاه بود. اگر نقشـــه‌ی بزرگ روی دیوار و میزهای بزرگ و کامپیوترها نبود فکر می‌کردم وسط یک حمام شش ضلعی ایستاده ام نه توی دفتر کار.» (همان : ۶).

ـ «صدایش مثل شـــیپور بیدار باش بود. از هر عمقی که بودی بیرونت می‌کشـــید و مـــی‌آورد روی زمین.گاهی صدایش را بـــالا می‌برد، انگار با دیوار حرف می‌زد یا انگار آدم‌هایـــی که در میانشـــان زندگی می‌کرد کر ولال و بی‌حس بودند. عصب نداشـــتند. می‌رفتند و می‌آمدند. نه فریاد می‌زدند و نه به فریادی که سرشان کشیده می‌شد جواب می‌دادند.یک بار گفت اینجا صدا می‌رود و بر نمی‌گردد. جریان ندارد.» (همان:۳۴)

توصیف بالانشـــان دهنده‌ی دیدگاه منفی بهاره نسبت به دوست عزیز است. اینکه دوست عزیز هیچ توجهی به نظرات دیگران ندارد و همواره قصد دارد حرف خود را به کرسی بنشاند. همان‌طور که بعدها نیز در رابطه با ازدواج نظرش را به بهاره تحمیل می‌کند.

خردلایه‌ها

لایه‌ی واژگانی

– واژگان نشـــان دار: در واقع اشـــاره به مصداق خاص، نگرش گوینده و نویسنده دارنـــد کـــه علاوه بر دلالت بر یک مفهوم خـــاص، در بردارنده معانی ضمنی و مفاهیم ارزشـــی نیز هســـتند. در مثال زیر واژه‌ی «پیرو پاتال » یک واژه‌ی نشان دار است.بهادر

به جای واژه‌ی پیر در وصف دوستان بهاره (شهرنوش و فرزانه) از واژه‌ی پیروپاتال استفاده کرده است؛ چرا که مانند همه‌ی افراد مذکر رمان دچار نوعی پرخاشگری است وبا به کار بردن این واژه قصد بیان این مطلب را دارد که ارزش زنان بالاخص به لحاظ جنسی در جامعه با افزایش سن کاهش می‌یابد.

– «بهادر گفت حوصله اش نمی‌کشد سر ساعت مثل بچه‌های مؤدب بنشیند به اظهار فضل پیروپاتال‌ها گوش کند.» (همان : ۲۹)

– منظورش از آدم‌ها به قول خودش خل و چل‌های دفتر بودند.(همان : ۳۶)

– بهادر آدم‌های آس و پاس را زود جذب می‌کرد. (همان: ۴۳)

– هر چه پیش آید خوش آید. شعارش بود. بیشتر از آن، فلسفه‌ی زندگی اش بود. ناگهان سر و کله‌اش با یک مرد بنگاهی پیدا می‌شد. می‌خواست خانه را معامله کند. مادرم با برادر مردنی‌اش آوار می‌شدند سرش که مرد حسابی چرا این کار می‌کنی. من و بهادر پشت دایی‌ها سنگر می‌گرفتیم. پدرم می‌گفت هر چه پیش آید خوش آید. (همان : ۶۵)

– در مثل درهای معمولی باز نشد. شبح عبوسی بازش کرد.(همان:۵)

– یعنی تو می‌خواهی ما همین جوری بمانیم. بعد هم بشویم پیر پسر و پیر دختر؟ (همان: ۶۳)

در اینجا به عنوان بر روی پیر دختر و پیر پسر به عنوان یکی از برجسته‌ترین واژگان نشان دار تامل می‌کنیم این دو واژه نشان دار به علت تجرد بار منفی دارند و این باور و درجه‌ی بالاتر ساخته شدن چنین واژگان نشان داری نشان از آن دارد که ازدواج نه یک انتخاب که یک وظیفه تلقی می‌شود.

۱۰۹ ◇◇◇

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

۱۱۱ ◇◇◇

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

۱۱۳ ◇◇◇

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

((یادت رفته، مثل این که دارم می‌روم قرارداد امضاء کنم)). (همان : ۱).

نمونه زیر نشـــان‌دهنده‌ی دیدگاه تمسخرآمیز دوست عزیز نسبت به دوستان راوی (فرزانه و شـــهرنوش) اســـت چرا که کارهای آن‌ها از نظر دوســـت عزیز بیهوده تلقی می‌شـــود که در رابطه با فرزانه، عبارت «چند تا قرارداد می‌بســـت» را به کار برده و در رابطه با شـــهرنوش عبارت «سر قبر شیخ ســـماع می‌کرد.». که این امر حاکی از دیدگاه شخصیت‌های مذکر نسبت به دل مشغولی‌های زنان رمان است.

– رفقایـــت را بییـــن. یک جا بند نیســـتند یک بنـــد حرف می‌زنند. هـــزار پروژه و برنامه دارند. ســـالن می‌خواهند بگیرند. آدم جمع می‌کنند. کار فرهنگی می‌کنند. بنگاه نیکـــوکاری راه می‌اندازند. این رفیقت اگر می‌رفت دســـت خالی بر نمی‌گشـــت. چند تاقرارداد می‌بست.))/–فرزانه را می‌گفت./–((یا خانوم شهرنوش می‌رفت سر قبر شیخ سماع می‌کرد.)) (همان : ۵۴).

طنز زیر نشان‌دهنده‌ی دیدگاه جنسیتی بهادر نسبت به زنان است و این که سرنوشتی که جامعه‌ی سنتی پیش پای زن می‌گذارد، چیزی جز ازدواج نیست.

– ((یعنی که آدم اگر انرژی برای این چیزها داشـــته باشـــد یک جایی انرژی‌اش را خرج می‌کند. فرق نمی‌کند زن غضنفر بشـــوی یا مظفـــر. یا من اختر را بگیرم یا اعظم را.)) (همان : ۶۸).

نتیجه‌گیری با تاکید بر ایدئولوژی حاکم بر رمان:

ایدئولوژی حاکم بر این متن بیان مســـائل و معضلات جامعه‌ی زنان اســـت که از دیدگاه یک زن (بهاره) بیان می‌شـــود. بهاره، در زندگی‌اش احســـاس خلأ و یکنواختی می‌کنـــد و به دنبـــال راه حلی برای پر کـــردن این خلأ و بهبـــود وضعیت زندگی اش می‌گردد و بر اساس پیشنهادهای شخصیت‌های دیگر رمان و حس درونی خود،سفر را

بهترین راه ممکن برای فرار از مشـــکلات می‌داند و از این رهگذر،درصدد کامل کردن مـــاه زندگـــی‌اش بر می‌آید اما حس اطمینان خاطر و رضایتـــی از خود، بعد از رفتن به ســـفر بدست نمی‌آورد و به زندگی قبلی خود باز می‌گردد. راوی خود اعتراف می‌کند که ســـفر ما را جای تازه نمی‌برد بلکه جای قبلی را برایمان تازه می‌کند. نکته‌ی دیگر این که ایدئولوژی اصلی این رمان یعنی وجود خلأ در زندگی و احســـاس سردرگمی بهاره با استفاده از تقابل‌های زیبایی که راوی با خودش در رمان دارد بیان شده است. بهاره دچار نوعی بی‌ثباتی هویتی اســـت.اوبه عنوان یک زن مجرد نمی‌تواند در جامعه جایگاه مســـتقلی برای خود بیابد عدم ازدواج بهاره حس استقلال وخود یگانه‌ی او را تهدید می‌کند. مجرد بودن او سبب می‌شود دیگران مدام او را کنترل کنند، وارد حریم شـــخصی‌اش شـــوند وبرایش تصمیم بگیرند. این نوع رفتار جامعه با بهاره،ریشـــه‌های اعتماد به نفس را در او سست می‌کند و بهاره را به موجودی تبدیل می‌کند که همواره به چیزی فکر می‌کند که اینک نیست. می‌توان گفت نگره‌ای که رمان به شکل تلویحی بر روی آن تامل می‌کند، مســـاله‌ی ازدواج است،به واقع سر نوشتی که جامعه سنتی به زن عرضه می‌کند،چیزی جز ازدواج نیست. در چنین جامعه‌ای زنان یا ازدواج کرده‌اند یا اماده ازدواج می‌شـــوند و یا از اینکه ازدواج نکرده‌اند رنج می‌برند. زن مجرد،خواه محروم مانده از پیوند، خواه طغیان کرده بر آن وحتی بی‌اعتنا بر آن بر اســـاس ازدواج تعریف می‌شود.

اندیشـــه‌ی دیگری که در متن رمان موج می‌زند، نوعی پرخاشـــگری زیر پوســـتی جامعه مذکر را یادآوری می‌کند. دوست عزیز با نگاه‌ها و بحث‌های تند و سوگیرانه‌ی خویش به این خشـــونت دامن می‌زند. بهنام با بی‌حســـی وخواســـتگار پیشین بهاره، با رفتارهای توهین‌آمیز خویش نوعی خشونت روان شناختی را سبب می‌شوند.

در ایـــن رمـــان بهاره بـــه عنوان یـــک زن، در ارتبـــاط با خود و سرنوشـــتش، یک

حاشـــیه‌ای و بیرونی شده است. این دیگران هســـتند که برای او تصمیم می‌گیرند. او به تصمیم‌گیری وقدرت انتخاب و...هیچ گونه دسترســـی ندارد. از سوی دیگر، همین مراکـــز تصمیم‌گیری وانتخاب رفتار و طرز فکر هنجار را به اوتحمیل می‌کند.از دیدگاه چنین جامعه‌ای هنجار یعنی ازدواج،اجتماعی بودن،سفر کردن و... و هر کس که از این هنجارها سر باز زند، ناهنجار است.

اندیشه‌ی دیگری که وفی بر آن صحه می‌گذارد، عدم اقتدار زبانی زنان در این رمان اســـت که پیشـــتر نیز اشاراتی بدان رفت. در کل می‌توان گفت ایدئولوژی حاکم بر این اثر، ایدئولوژی تا حدودی محافظه کارانه‌ای از شـــرایط زن در جامعه را عرضه می‌کند و ایدئولـــوژی صریحی را به نمایش نمی‌گذارد ولی با این حال می‌توان به شـــیوه‌های شـــکل‌گیری شـــرایط اجتماعی زنان در همین رمان نیز تامل کرد و به موقعیت نابرابر زنان پی‌برد.

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇

۱۴. ـــــ، ـــــ، (۱۳۸۶)، کلیات سبک‌شناسی. تهران : میترا

۱۵. ـــــ، ـــــ، (۱۳۹۳)، کلیات سبک‌شناسی.تهران : انتشارات میترا.

۱۶. عبادیـــان، محمـــود،(۱۳۶۸)، درآمـــدی بر سبک‌شناســـی در ادبیات، تهـــران: جهاد دانشگاهی.

۱۷. غیاثی، محمد تقی،(۱۳۶۸)،درآمدی بر سبک‌شناسی ساختاری،تهران: شعاه اندیشه.

۱۸. فاضلی،محمد،(۱۳۸۳)، گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی، پژوهش نامه علوم انسانی و اجتماعی، سال چهارم،ش ۱۴،ص۸۴.

۱۹. فتوحی رود معجنی، محمود (۱۳۹۰)، سبک‌شناسی، نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران : سخن.

۲۰. فـــرکلاف، نورمن (۱۹۸۹ ش). تحلیل انتقادی گفتمان. گروه مترجمان. ویراســـتاران محمد نبوی و مهران مهاجر،تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز تحقیقات رسانه‌ها (۱۳۷۹ ش)

۲۱. گیدنـــز، آنتونی، جامعه شناســـی، ترجمه منوچهر صبوری، نشـــر نـــی، تهران، چاپ ششم،(۱۳۷۹)

۲۲. محمودی بختیاری،بهروز و نفیسه سرایلو،(۱۳۸۷)،«ویژگی‌های زبانی متن دانشنامه علایی»،زبان و ادب فارســـی (نشـــریه دانشـــکده ادبیات و علوم انســـانی دانشـــگاه تبریز)،ش ۵۱.(پیاپی ۲۰۴).صص ۱۹۵-۲۳۰.

۲۳. مـــک دانل،دایـــان،(۱۳۸۰)، مقدمـــه‌ای بر نظریه‌هـــای گفتمان،مترجم حســـین علی نوذری،تهران:فرهنگ و گفتمان.

۲۴. مهاجر، فیروزه، (۱۳۸۴) روایت زنانه در داستان نویسی کتاب ماه و ادبیات فلسفه.

۲۵. هام، مگی (۱۳۸۲)، مدخل نوشتار زنانه «فرهنگ نظریه‌های فمینستی، ترجمه فیروزه مهاجر، نوشین احمدی خراسانی، فرخ قره داغی، نشر توسعه»

۲۶. وفی،فریبا، (۱۳۸۹)،ماه کامل می‌شود. تهران. انتشارات نشر مرکز.

فصل‌نامه‌ی تخصصی تحلیل و نقد متون زبان و ادبیات فارسی ◇◇◇